

BELGELER

ABDÜLHÂK HÂMİD TARHAN HAKKINDA BİR TEZ

Ömer Özcan*

A DISSERTATION ON ABDULHAK HAMIT TARHAN

Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi'nde asistan olarak çalışan, söylendiğine bakılırsa doktorasını geciktirdiği için Çorum Lisesi'ne öğretmen olarak gönderilen Ali Gündüz,¹ “Abdülhâk Hâmîd Tarhan: Hayatı, Eserleri ve Sanatı” isimli tezini, 13 ve 15 Mayıs 1950 tarihlerinde iki ayrı oturumda Prof. Dr. Bekir Sıtkı Baykal'ın başkanlığında Prof. Necmettin Halil Onan, Prof. Necati Lugal, Prof. Necati Akder ve Doç. Kenan Akyüz'den müteşekkil jüri önünde savunarak doktor unvanını almıştır. Dikkat çeken husus jüri başkanı Baykal'ın tarihçi, Lugal'ın filolog, Akder'in felsefeci olmalarıdır. Diğer öğretim üyelerinin mesleki bilgileri tartışma götürmemekle birlikte akademik basamaklardan geçmeden atama ile bu göreve getirilmişlerdir. Ali Gündüz sonraki yıllarda Gündüz Akıncı olmuştur.

Ali Gündüz 1914'te doğmuş, 1938 yılında İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı bölümünü bitirmiştir. Antalya ve Afyon Liselerinde öğretmen olarak çalışıp askerlik hizmetini tamamladıktan sonra 1943'te DTCF' de asistan, 1955'te doçent, 1962'de DTCF'den yetişen ilk profesörlerden biri olmuştur. 1966-1969 arasında Türk Dil Kurumu Başkanlığı yapmış, Türk Dil Kurumu'nun ilk bilim ödülünü almıştır. 4.12.1980'de vefat etmiştir.

Dr. Ali Gündüz, 19.12.1950 tarihli bir dilekçe ile büyük emeklerle hazırladığı tezinin iki yazmasını Milli Eğitim Bakanlığı'na göndererek incelenip beğenildiği takdirde telif hakkı karşılığında satın alınıp bakanlık yayınları arasında bastırılmasını talep etmiştir. Bakanlık Yayın Müdürlüğü, Talim ve Terbiye Dairesi Başkanlığı'na gönderdiği 20.12.1950 tarih ve 18188 sayılı yazıda eser hakkında yüksek düşüncelerinin

* Araştırmacı, yazar, (oozcan@mail.com). Yazı geliş tarihi: 01.02.2017. Kabul tarihi: 10.02.2017.

¹ Ergun Göze, *Gözümle ve Gönümle Tanıdıklarım*, İstanbul 1993, s. 372.

bildirilmesini istemiştir. Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı, alan uzmanı olarak kabul ettiği Ankara Atatürk Lisesi Edebiyat Öğretmeni Fevziye Abdullah Tansel'i 9.1.1951 tarih ve 61 sayılı yazıyla mevzuat gereği söz konusu eseri tetkik ederek Bakanlıkça satın alınıp bastırılacak nitelikte olup olmadığını bildirmek üzere görevlendirmiştir.

Fevziye Abdullah Tansel, 23 Şubat 1912'de Muş'ta doğmuştur. Babası Abdullah Hulusi Efendi değişik şehirlerde hâkimlik ve kadılık yapmıştır. Anne ve babalarını Elazığ'da gömülü bırakarak üç ablasıyla birlikte 1921'de İstanbul'a gelmiş ilköğrenimini Fatih Çarşamba'daki XV. İlkokul'da, orta ve liseyi İstanbul Kız Lisesi'nde tamamlamıştır. İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü'nü; üç ablasından birinin evlenip başka bir eve taşınması, Tarih Şubesi'ni bitiren ablasının lise öğretmenliğine tayin edildiğinde diğer ablasını da beraberinde Sivas'a götürmesinden dolayı evlerinin dağılması üzerine tahsilinin son yıllarında imtihanı kazanıp yatılı olduğu Yüksek Öğretmen Okulu'nu 1935'de bitirmiştir. Yüksek Öğretmen Okulu yatılı öğrencilerinin kaldıkları bina üniversitenin arka tarafına Süleymaniye cihetine düşen kışla idi. Yatılı arkadaşları arasında Millî Kütüphane'nin kurucusu Adnan Cahit Ötügen, Nejdet Sançar ve Azerbaycanlı, Fuzuli hakkında doktora yapan Selim Refik Refioğlu² bulunuyordu. Tansel, Türkiyat Enstitüsü'nün o tarihte İstanbul Üniversitesi merkez binasının Bayezid meydanındaki tarihi giriş kapısının sağ tarafında bugün "Profesörler Evi" adı ile sosyal tesis olarak kullanılan binada yerleştiğini ve onun kütüphanesinden istifade ettiğini belirtmiştir.³ Başarısına rağmen hocası Köprülü üniversitede kalmasına yardımcı olmamıştır.⁴ Mezuniyetten sonra bir yıl Konya Kız Öğretmen Okulu'nda çalışmış, ertesi yıl Ankara Atatürk Lisesi'ne tayin edilmiştir. 30 Haziran 1956'da Talim ve Terbiye Kurulu üyeliğine tayin edilmiştir. Göreve başlamadan kurul başkanı Kadri Yörtükoğlu'nun şartlarını kabul etmemesi üzerine öğretmenlikte kalmayı tercih etmiştir.⁵ Talim ve Terbiye Kurulu tarihinde bu husus bilinmemektedir. 1960-1961 öğretim yılında New York'ta Columbia Üniversitesi'nde Modern Türk Edebiyatı, eski ve yeni harflerle Metin Şerhi dersleri okutmuştur. 1964-1973 yılları arasında Ankara İlahiyat Fakültesi'nde öğretim üyesi olarak görev yapmıştır. 4.8.1988'de vefat etmiş, 6 Ağustos günü öğle namazından sonra Hacı Bayram Camii'nden alınarak Cebeci Asri Mezarlığı'nda defnedilmiştir.

Ankara'da görev yaptığı yıllarda hocası Fuat Köprülü'nün redaktörlüğü altında çıkan Halk Evleri Genel Merkezi'nin yayın organı *Ülkü*'nün 44-100 sayılar arasında

² Ömer Özcan, *Selim Refik Refioğlu*, Bakı 2013, Azerbaycan Milli Elmler Akademiyası M. Füzuli Adına Elyazmalar İnstitutu Yayını.

³ Fevziye Abdullah Tansel, "Ölenlerimiz: Ârif Nihat Asya ve Nejdet Sançar", *Kubbealtı Akademi Mecmuası*, Sayı: 1, Ocak 1977, s. 31-32.

⁴ Yılmaz Öztuna, "Fevziye Abdullah Tansel", *Tercüman*, 12.8.1988, s. 6.

⁵ Dr. Fethi Tevetoğlu, "Fevziye Abdullah Tansel", *Kardelen*, Sayı: 14, Ekim 1988, s. 15. Tevetoğlu'nun Tansel hakkında bir yazısı daha bulunuyor: "Bir Veli Göçtü", *Tercüman*, 14.8.1988.

imtiyaz sahipliği ve yazı işleri müdürlüğünü yapmıştır. Bu görevi münasebetiyle 1939-1949 yılları arasında hocasıyla yazmıştır.⁶ Köprülü'nün eserlerinin neşre hazırlanmasında yardımcı olmuştur. Çalışmalarında hocası Köprülü'yü örnek almıştır. Titiz, ince düşünen yorulmaz bir araştırmacı idi.⁷ Önceleri şiir yazmış, daha sonra edebiyat araştırmaları yapmış, *Belleten* ve *İslâm Ansiklopedisi*'nde çalışmaları çıkmıştır. Türklüğe büyük hizmetleri bulunan Namık Kemal, Ziya Gökalp, Mehmet Akif Ersoy, Mehmet Emin Yurdakul ve Ömer Seyfettin üzerinde çalışmıştır. Namık Kemal'in mektuplarını neşre hazırlamıştır. İki defter hâlinde bulunan günlükleri *Ay Dolanır Günler Geçer* adıyla neşredilmiştir.⁸

Tansel, kısa sürede verilen görevi tamamlayarak inceleme sonucunu bir rapor hâlinde Bakanlığa takdim etmiştir. Raporunun başına koyduğu bir sayfalık açıklaması alana hâkimiyetindeki yetkinliğini göstermektedir. Eleştirileri keskin ve müsamahasızdır. Akıncı'nın kendisinin ve vefatından sonra hakkındaki nekroloji yazılarında meslektaşlarının belirttiği gibi yedi yıl emek vererek hazırladığı tez hakkında Tansel, "Hâmid'in eserlerinin ve bunlara bizzat yazdığı mukaddime ve lâhikaların, yeter derecede tetkik edilmediği" görüşünde olduğunu belirtmiştir. Eserin Bakanlıkça satın alınması hususunda, temas ettiği ve benzeri meseleleri tevsik eden raporun, bir fikir verebilecek mahiyette olduğunu bildirmesinden teklifini açık olarak beyan etmek istemediği görülmüştür.

Bu yazının hazırlanması sırasında dosyalarını karıştırırken tesadüf olarak Nizamettin Nazif Tepedelenlioğlu'nun *Yeni İstanbul*'daki köşe yazılarından kestiğim kupürlerin birinde Tansel'den söz ettiğini gördüm. Yakın dönem tarihini, edebiyatını ve insanlarını iyi bilen Tepedelenlioğlu'nunda Tansel gibi destursuz başa girenlere karşı tavrı sertti. Tepedelenlioğlu, Tansel'in hariciyecisi, Hâmid ile bir süre beraber çalışan Esad Cemal Parker'in hatıralarından yaptığı aktarmada Bombay'da birisinin ona elçi olarak hitap etmesini düzeltmeden kaydetmesini fark etmiştir.⁹ Osmanlı devletinin Bombay'da elçilik açmadığını, buradaki hizmet merkezinin başşehbenderlik seviyesinde olduğunu, Hamid'in bu paye ile görev yaptığını belirtmiştir.¹⁰

Bakanlığın raporun muhtevasına bakarak, oldukça fazla sayıda eksiği bulunduğundan tezi basmak üzere satın almadığı anlaşılıyor. Tez ancak 1954 yılında DTCF

⁶ *Sevgili Kızım: Fuad Köprülü'den Fevziye Abdullah Tansel'e Mektuplar*, haz. Zeynep Süslü, İstanbul: İBB Yayınları, 2006. Mektuplar önce *Dergâh* dergisinde neşredilmiş, sonra kitap hâline getirilmiştir.

⁷ Tevetoğlu, *a.g.e.*, s. 13.

⁸ *Ay Dolanır Günler Geçer: Fevziye Abdullah Tansel'in Günlükleri*, haz. Asiye Yılmaz Yıldırım - Zeynep Süslü Berktaş, İstanbul: Dergâh Yayınları 2011, 296 s.

⁹ Fevziye Abdullah Tansel, "Bir Hariciyecimizin Abdülhak Hâmid Hakkında Notları", *Türk Kültürü*, Sayı: 71, Eylül 1968, s. 868.

¹⁰ Nizamettin Nazif Tepedelenlioğlu, "Abdülhak Hamid, 'Hayat' ve 'Türk Kültürü' Dergileri", *Yeni İstanbul*, 29.9.1968.

yayını olarak basılabilmektedir. Akıncı, günümüzdeki gelenekten farklı olarak çalışmasına katkıda bulunanları zikretmemiş, başta jüri üyeleri listesini vermekle yetinmiştir. Tansel'in raporunun bir örneğinin kendisine verilmiş olduğunu, işaret ettiği bazı hususların baskıda düzeltilmesinden anlıyoruz. Düzeltmelerin, baskı, imla hatası gibi mazur görülecek hususlarda değil, ilmî yanlışlar olduğunu belirtmek gerekiyor. Bu bakımdan Tansel işaret ettikleriyle eseri yeniden kaleme almıştır. Tezin ilmî bakımdan en az kusurla ortaya çıkmasındaki emeklerinden dolayı ismi zikredilmeyen Tansel'in hazırladığı rapor yıllar sonra muhafaza edildiği tozlu dosyadan çıkarılarak neşredilmek suretiyle hakkı teslim edilmiş, günümüz akademisyenlerine örnek olması sağlanmıştır.

Raporda numaralandırarak eksik ve hatalı gösterilen hususlardan hangilerinin basımda düzeltildiği dipnotlarda işaret edilmiştir.

Milli Eğitim Bakanlığı
Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı'na

Ankara - 29.1.1951

9 Ocak 1951 tarih ve 61 sayılı tebliğiniz gereğince Dr. Ali Gündüz'ün *Abdülhak Hâmîd Tarhan, Eserleri ve Sanatı* adlı eseri tetkik edilmiş ve aşağıdaki neticelere varılmıştır:

Eserde, Hâmîd'in Hayatı başlıklı kısım, bilhassa Başbakanlık Devlet Arşivi'nden faydalanılarak verilen bilgi orijinal ve faydalıdır; mahdut olan bu gibi bahisler arasında, *Sabr ü Sebat*'taki deyim ve tabirlerin tesbiti, *Zavallı Çocuk*'la *İçli Kız*'ın mukayesesini de sayabiliriz.

Eser bir bütün olarak ele alındığı takdirde, verilen bilgi ile bu bilginin edinildiği kaynakların ve metinlerin birbirini tutmaması karakterini göstermektedir (Ekli rapor, mad. II, V, VIII, XII, XVII, XIX, XXIV a-b, XXVII, XXIX, XXXII, XXXIII, XXXVII, XXXVIII, XL, XLII, XLV, LII, LIII, LXI, LXIX).

Hâmîd'in eserlerinin ve bunlara bizzat yazdığı mukaddime ve lâhikaların, yeter derecede tetkik edilmediği görülüyor. (Rapor, mad. IV, LXIV, LXV, LXXI); bazı mütereddit ifadelerin mevcudiyeti de, bunun neticesidir (Rapor, mad. XV, LVIII vs.)

Bunlar dışında, eserde, yanlış okunan metinlere (Mad. III, XXV, XXVI, XXXVIII, XXX, XXXV, XLIII, XLIV, LIX, LXII, LXVI), ifade itinasızlıklarına ve bu yüzden düşülen bilgi hatalarına (Mad. VI, IX, LI, LV, LX, LXXIII-V), isabetsiz hükümlere (Mad. X, XX, XXV, XXXIV, LVII), tenakuzlara (Mad. XIV, XXII, XXXI) ve ilmî metodlara aykırı kısımlara (XVIII, XIX, XXI, XLVI, LVI, LXX, LXXII) da rastlanılmaktadır.

Eserin, Kültür Bakanlığı tarafından satın alınıp alınmaması hususunda, yukarıda temas ettiğimiz ve benzeri meseleleri tevsik eden raporun, bir fikir verebilecek mahiyette olduğunu bildirir, bu vesile ile de saygılarımın kabulünü reca ederim.

Fevziye Abdullah

I. Hâmîd'in doğum tarihi hakkında bilgi verildikten sonra, "İşte yukarıdaki yazılara dayanarak –yenileri çıkmadıkça– Hâmîd'in doğum yılını 1850 diye alacağım. Ayına ve gününe gelince: Bunlar için güvenilir bir belgemiz yok; fakat edebiyat tarihi geleneğimiz, şairi fırtınalı bir kış gününde doğurur. Bunun için de yukarılarda geçen Rebi'ül evvel ve Rebi'ül âhir söylentileri var. Bunlar da, 1850 yılının kış günleri ne uyuyor" neticesine varılmıştır (s. 14, str. 13 vd.).

Hâmîd'in doğum tarihi hakkında bugün elimizde sağlam bir vesika mevcuttur; bu tarih, babası Hayrullah Efendi'nin el yazısı ile tesbit edilmiştir. Bu vesikadan Emin Âlî Çavlı tarafından neşredilen broşürde faydalanılmış, 10 Rebi' 1.1268/20 Ocak 1852

tarihi tedkik ve kabul olunarak, *İslâm Ansiklopedisi*'ndeki "Hâmid" maddesi de, bu esasa göre düzeltilmiştir (No. 43). Bay A. Gündüz, bu broşürü görmüştür; "Ben tezimde o tarihi 1850 olarak kabul etmişim. Sayın Çavlı'nın anlattıkları, beni yeter derecede kandıramadı. Bu yüzden, eski düşüncem değişmedi" (s. 266) diyor; fakat bu tarihi niçin doğru bulmadığı izah edilmiyor.¹¹

II. "*Macera-yi Aşk*, 1873/1290'da yayımlandı; başında Üstad Ekrem'in çok dostane bir önsözü vardı" deniliyor (s. 34, str. 6). Bu basımda, Ekrem Bey tarafından yazılmış bir önsöz yoktur.¹²

III. *Macera-yi Aşk*'ın, Hâmid tarafından yazılan önsözünden nakledilen metinde, mu'rif kelimesi geçmektedir (s. 37, str. 28). Mu'arref kelimesi, yanlış olarak bu şekilde okunmuştur.

IV. *Duhter-i Hindû* münasebetiyle Hâmid, "Hindistan'a gitmeden önce, Hindistan tarihini okuduktan sonra diyorsa da, bu Hindistan tarihi sözü pek soyut kalıyor. Nasıl bir eser olduğu ve ne derecede kaynaklık ettiği üzerinde hiçbir bilgimiz yoktur." (s. 57, str. 8 vd.) deniliyor. Hâlbuki Abdülhak Hâmid, *Finten* adlı eserinin önsözünde, hangi kaynaktan ve ne dereceye kadar faydalandığı hakkında bizzat izahat verir (Tab'. 1927, s. 28).¹³

V. *Duhter-i Hindû*'nun 48'inci sahifesindeki manzumenin dörtlüklerden ibaret olduğu ve bir evvelki gibi (a b b a) şeklinde kafiyelendiği kaydolunuyor (s. 64, C). Dörtlüklerden müteşekkil olmayan bu manzumenin, kafiyelenişi de (a b b a) şeklindedir.¹⁴

VI. s. 65, mad. H-da, "Umum diye adlandırdığı bu nazım parçasını Hâmid'in Koro karşılığında kullandığı anlaşılıyor" denilmektedir. Manzumenin üzerindeki umum kelimesi, bu şi'rın başlığı değildir; Hâmid bu kelimeyi, bir tiyatro eseri olan *Duhter-i Hindû*'da, o perdede bulunanların hep birden bu manzumeyi okumalarını işaret maksadı ile kullanmıştır.¹⁵

VII. *Duhter-i Hindû*'daki manzumelerin şekil ve muhtevaları üzerinde durulduktan sonra, "Görülüyor ki bu manzumelerde, Lâmartine'i örnek alan bir tanesi dışarıda tutulur ise, hiçbir yenilik yoktur" neticesine varılmıştır (s. 65, str. 19 vd.). Bu ifade, biraz evvel verilen izahları tutmamaktadır; çünkü yeni şekilde gösterilen manzumeler, birden fazladır (s. 64 c).

VIII. "Hâmid, *Duhter-i Hindû* için: Bundaki eşhasın iyisi de kötüsü de, zalimi de adili de İngiliz ve Hind kılığında çıkmış, bizim devlet ve milletimize mensup insanlardır (D. H. III) demektedir." (s. 66, paragraf 3) ifadesinden, bu cümlelerin *Duhter-i*

¹¹ Doğum tarihini 2 Ocak 1952 olarak göstermiştir (s. 10).

¹² Üstad Ekrem'in önsöz yazdığı çıkarılmıştır (s. 29).

¹³ Eleştirilen ifade muhafaza edilmiştir (s. 50).

¹⁴ Eleştirilen ifade aynen muhafaza edilmiştir (s. 56).

¹⁵ İfade aynen muhafaza edilmiştir (s. 57).

Hindû'dan alındığı anlaşılıyor. Mezkûr eserin işaret edilen sahifesinde böyle bir cümle yoktur. Bu cümle, Hâmid'in, "Eserlerimi Nasıl Yazdım" adlı makalesine aittir; esasen, 1875'de basılan bir eserde, böyle bir cümlenin yer alması da imkânsızdır.¹⁶

IX. Türkçe bir eser olan *Duhter-i Hindû* münasebetiyle kaydedilen, "Oyunda görüşülen dil Hindcedir", "Fakat Lady Elisabeth ile Tomson'un konuşmaları İngilizcedir" (s. 67, A) cümlelerinden bir şey anlayamadık.¹⁷

X. Muhabbet bir leziz meyve, fakat semden mürekkeptir
Yetişmiş dilrubalar fevteder ekser mücerrebtir

beytinin son mısra'ından bir şey anlaşılmadığı kaydolunuyor (69 sf.). Fâili, ilk mısra'daki muhabbet kelimesi olan bu mısra'ın manası, müphem değildir.

XI. *Nesteren* piyesinin kahramanlarından Nesrin için, Kâbil Hanı'nın gözdesi deniliyor (s. 83, str. 9). Nesrin Melîke'dir; Kâbil Hanı'nın karısıdır.¹⁸

XII. *Nesteren* ile *Le Cide* mukayese edilirken, "Her iki eserdeki olayın süresi bir günlük=24 saattir (*Nesteren*'de, Hâmid'in eklediği Husrev'in savaştan dönmesi, evlenmek ve ölümleri parçası ayrı tutulmalıdır)" cümlelerinde verilen bilgi (s. 83, str. 19 vd.), hakikate uygun değildir. İşaret edilen kısımlar hariç tutulsa da, vak'a süresi, 24 saati aşar (bk. *Nesteren*, s. 8-gece, s. 50-sabahleyin, s. 87-gece, s. 148-sabah vakti).¹⁹

XIII. *Nesteren* kastedilerek yazılan, "Şairin bu ilk manzum tiyatrosu" ifadesi (s. 83, str. 23), bilgi bakımından doğru değildir; Hâmid, ilk manzum tiyatro eserinin *Sardanapal* olduğunu kaydeder ("Eserlerimi Nasıl Yazdım"; *Ülkü*, No: 51, 1937) *Nesteren* ise, basılan tiyatro eserleri arasında manzum ilk piyesidir.²⁰

XIV. Yine *Nesteren* münasebetiyle kaydolunan, "Şekildeki yeniliğe karşılık, *Nesteren*'in mısra'ları Divan yolunda...", "Bedriye'nin kafiyesi, *Nesteren* gibi, mesnevî yolundadır"(s. 89 B., s. 92, son str.) cümleleri, fikirce mütenakızdır: İlkinde, *Nesteren*'in şekilce, yani kafiyelenme bakımından yeni, ikincide ise, eski tarzda, mesnevî şeklinde olduğu ileri sürülmektedir.

XV. Tezde, *Nazife*'nin basıldığı yıl 1878 olarak yazılmış, sonra bu tarihin üzeri çizilerek, 1876 olarak düzeltilmiştir; müteakip cümlelerde ise, eserin 1878'de basıldığını isbat maksadı ile fikirler ileri sürülmektedir (s. 94, str. I vd.). Bu itibarla, *Nazife*'nin basıldığı yıl olarak hangi tarihin kabul edildiği anlaşılmamaktadır.²¹

¹⁶ Kaynak olarak Tarhan'ın *Resimli Ay* dergisinin 1924 tarihli 5. sayısındaki yazısı gösterilmiştir.

¹⁷ Aynen kalmıştır.

¹⁸ Eleştiriye uygun olarak düzeltilmiştir (s. 73).

¹⁹ Eleştiriye uygun olarak düzeltilmiştir (s. 73).

²⁰ Düzeltilmiştir (s. 73).

²¹ Eserin 1878'de basıldığı kaydedilmiştir (s. 83).

XVI. *Sahra*'nın, tarih-i tesvidi olarak 1291 tarihi kaydolunuyor, “Bu ise, milâdî 1875 eder” deniliyor (S. 97 , str. 2). *Sahra*'nın kapağında tarih-i tesvid olarak yalnız 1291 değil ,1291 Kânunevvel kaydı vardır ki, milâdî karşılığı, 1875 değil,1874 tür.²²

XVII. *Sahra*'daki ilk manzume, tezde kaydedildiği gibi 13 değil, 18 sahifedir (s. 98, prg. 3, str. 4).²³

XVIII. İlmî metodlara aykırı olarak, bazan, faydalanılan eserler zikredilmemiş, bunlarda mevcut bilgi ve gösterilen kaynaklar aynen nakledilmiştir. Meselâ: “Bu bölümde son olarak o devir gençlerinin bu esere karşı ilgilerini göstermesi bakımından, Hüseyin Suad'ın bir yazısından söz getireyim; bu şair diyor ki: Cenab Şahabeddin, bana *Sahra* isminde küçük bir kitap verdi. İşte Abdülhak Hâmid'in bu *Sahra*'sı beni gazelcilikten kurtardı ve başka düşüncelere sevketti. Bundan sonra gazelden sarf-ı nazar ettim, yeni tarzda şiir yazmaya başladım. Bütün bunlar *Sahra*'nın yankılarıdır.” denilmekte, mehzaz olarak *Son Asır Türk Şairleri*'nin 1746'ncı sahifesi gösterilmektedir.²⁴

Son Asır Türk Şairleri'nde, yukarıdaki metinde görüldüğü gibi, *Sahra* isminde küçük bir kitap verdi şeklinde bir ifade yoktur; *Sahra* isminde küçük bir şiir kitabı verdi ifadesi mevcuttur. Tezde kaydolunan ve Hüseyin Suad'ın uzunca bir yazısına ait o beş cümle, bir ifade yanlışı ile beraber aynen, *Namık Kemal-Abdülhak Hâmid* adlı eserden nakledilmiştir (Kırş. s. 59).

XIX. *Tarık*'ın 1879'da basıldığı söylenildikten sonra, bu fikir, 135'inci notla tevsik edilmiştir (s. 110, str. 2). 135'inci notta, “Namık Kemal, 1879 tarihli mektubu, *Mecmua-i Ebüzziya*, 13-14. sayılar, 385-424 sf.)” denilmektedir (s. 273).²⁵

Kemal'in bu uzun mektubunun birinci kısmı, *Mecmua-i Ebüzziya*'nın 385-393'üncü sahifelerinde, sonu da 424-430'dadır. *Tarık* hakkındaki mütalâaları, tezde kaydolunan sahifelerden sonra gelmektedir (s. 425-430) ve bu kısımda, *Tarık*'ın, 1879'da basıldığını anlatan bir kayıt yoktur. Diğer taraftan, *Tarık*'ın ilk baskısında, ne zaman neşredildiği de kaydedilmiştir ki bu tarih 1296'dır. Yukarıdaki izahattan, *Tarık*'ın ilk tab'ının müellif tarafından görülmediği anlaşılıyor.

XX. Tez'in 110'uncu sahifesinde, “Hâmid onu Fransızca ve Türkçe İspanya ve Endülüs tarihlerini okuyup, muhayyilesine geçirdikten sonra Paris'te yazdığını söylüyor” denilmiştir; 111'inci sahifesinde ise, yine *Tarık* kastolunarak, “Konusu, Ziya Paşa'nın *Endülüs Tarihi*'nden alınmadır” kaydına rastlıyoruz. Bu iki ifadeden birincisi mevsuktur. İkinci ifade için, *Tarık*'ın 240. sahifesine bakılması işaret ediliyor. Bu sahifede “*Tarık*'ın me'hazı *Endülüs Tarihi*'dir” kaydı vardır; fakat Ziya Paşa'nın

²² Eleştiriye uyulmamıştır (s. 86).

²³ Eserin 13 sayfa olduğu aynen bırakılmıştır (s. 87).

²⁴ İbnülemin kaynak olarak gösterilmemiştir (s. 96).

²⁵ *Tarık*'ın 1880'de basıldığı belirtilmiştir (s. 99).

Endülüs Tarihi adlı eserinden alındığına dair bir şey yoktur. Müellifin, ilk ve ikinci ifadelerinin mütenakız olmasının sebebi, *Tarık*'taki cümlede geçen Endülüs Tarihi kaydını, has isim olarak almasından dolayıdır.²⁶

XXI. Kemal'in, 5 Temmuz 1879 tarihli mektubuna dayanılarak, Hâmid'in bir şiiri üzerine yaptığı tashihlerden bahsedilmekte ve misaller verilmektedir (s. 117, str. 10 vd.). Bahsettiği mektubun nerede basıldığını, bu karşılaştırmaları neye dayanarak yaptığını tasrih etmeyen müellif, Hâmid'in, Kemal'in bu tashihlerini kabul ettiği, ikinci basımında, üstadinkileri kullandığı neticesine varıyor.²⁷

Bu bilgi biraz da yanlış anlaşılabilir ve mehzaz gösterilmeyerek, *Namık Kemal-Abdülhak Hâmid* adlı eserden nakildir (Krş. s.102, 151, vd.). Bu nakil esnasında yanlış anlaşılabilir nokta, Hâmid'in, Kemal'in bu şiirde işaret ettiği muhtelif hataları, eserinin ikinci tab'ında nazar-ı itibara aldığıdır. Hakikatte ise, Kemal bu şiiri, *Tarık*'ın henüz basılmadığı, müsvedde hâlinde bulunduğu sırada düzeltmişti ve tezde zikredildiği gibi, Hâmid bu tashihleri eserinin ikinci tab'ında değil birinci basımında da nazar-ı itibara almıştır; her iki neşirde de, bu manzume Kemal'in tashih ettiği şekildedir. (krş. *Tarık*, 1296 Tab'., s. 60-1335 Tab'., s. 86).

XXII. Hâmid'in, ölüm mevzuu üzerinde durduğu manzumeleri arasında, *Bunlar O'dur* adlı eserindeki "Hacer-i müteharrik" de sayılmaktadır (s. 162, str. 1-2). Bu mizahî şiirin ölüm mevzuu ile hiçbir alâkası yoktur; nitekim müellif, tezinin bir başka yerinde, "Hacer-i müteharrik" bir kır şiiridir diyor; hatta buna pastoral komik bile denilebileceğini yazıyor (s. 180, no: 1).

XXIII. *Ölü* adlı eserin 1303/1885'de tab'olunduğundan bahsedilmiş (s. 177, str. 2), tezin bibliyografya kısmının Hâmid'in eserlerine ayrılan bölümünde de 1303 tab'ı kaydedilmiştir (s. 293). Bizim gördüğümüz 1303 tab'ı, müellifin kaydettiği gibi 20 değil, 16 sahifedir. *Ölü*'den seçilen metinlerin bulduklarını işaret eden sahifeler, bu tab'ı tutmamaktadır.²⁸

XXIV. *Kahbe*'nin neşir tarihi, 1923 gösterilmiştir (s. 293, no: 16). Bu eserin üzerindeki basım tarihi, 1925'tir.²⁹

XXIV-B. Bibliyografya kısmında, "İbn-ül Emin Mahmud Kemal, *Son Asır Türk Şairleri*, c. 12, s. 1746" kaydına rastlıyoruz. Bahis mevzuu eserin bu cildi, 2113-2352 sahifelerini ihtiva eder.

XXV. *Ölü*'de anlatış çok tutuktur:

²⁶ Eleştiriye riayet edilmemiştir (s. 99).

²⁷ Dipnotta mektubun nerede basıldığına işaret edilmiştir (s. 106).

²⁸ *Ölü*'nün sayfa sayısı çıkarılmıştır (s. 154).

²⁹ *Kahbe*'nin basım tarihi 1925 olarak gösterilmiştir (s. 269).

Olursa bir uçurum yâr ya bister-i seng
Cüdâ düşen ser-i sevdâ-nişin'e yârinden

mısra'larından bir mana çıkmaz" deniliyor (s. 178, str. 23 vd.). Müellif, birinci mısra'ı yanlış kaydettiği için, mana çıkmamaktadır; aslında bu mısra: "Olursa bir uçurum yâr olur ya bister-i seng" şeklindedir (*Ölü*, 1303, s. 15).³⁰

XXVI. s. 178'deki son beyitte mevcut ve el yazısı ile tashih olunmuş Gird i gâr diye bir kelime vardır. Doğrusu Kird-i gâr'dır.³¹

XXVII. "Gurbette Vatan" başlıklı şiir için, yedişer mısra'lık altı parçadan kurulmuştur deniliyor (s. 182, no: 12). Bu şiirin 1, 3, 5, 6'ncı kıt'aları yedi; 2 ve 4'üncü kıt'aları ise altı mısra'dan kurulmuştur.

XXVIII. "Bir cism-i gafir-i rûh-perver" (s. 183, str. 18) mısra'ı yanlıştır. Doğrusu: "Bir cemm-i gafir-i rûh-perver"dir.

XXIX. Mehmed Âkif'in "Tahlil" adlı şiirinden alındığı kaydolunan,

Yarabbi, onların bir lâhza olmazsa ârâmı
Ya benim gönlüm senden nasıl ayrılısın (192)

mısra'ları ile, Hâmid'in bir beyti karşılaştırılmıştır. (s. 184, str. 1 vd.). 192 no'lu notta, bu beytin, *Safahat*'ın V'inci cildinden, 52'nci sahifeden alındığı işaret edilmiştir; fakat muhtelif tab'ları olan *Safahat*'ın, hangi basımından alındığı kaydedilmiyor.

Safahat'ın V. cildinin muhtelif tab'larında, Âkif'in "Tahlil" adlı bir şiiri yoktur ve yukarıya aynen aldığımız beyit, bozuktur. *Safahat*'ın diğer cildlerinde de, bu isimde bir şiire rastlamadık.

XXX. "Mumâsından ne varsa hep seferber" (s. 181, str. 5) mısraındaki ilk kelimenin doğrusu: Mehâsinden.

XXXI. *Bunlar O'dur* adlı kitaptaki birinci manzume için, "Altışar mısra'lık bendlerden kurulmuş, biraz tersa rima'yı okşuyor"(s. 180, str. 12) denildikten sonra, bir başka manzumenin şekli izah edilirken, "şekli ilk şiirde olduğu gibi tersa rima'dır" diye bir ifade kullanılmıştır (s. 181, str. 1). Her iki manzumenin şekli de aynı olduğu hâlde birinin tersa rima'ya benzediği, diğerinin tersa rima olduğu kaydedilmiştir.

XXXII. "Meşcere-i târ" manzumesinin onar mısra'lık kıt'alardan teşekkül ettiği kaydedilmiştir (s. 181, no: 4). Bu manzumenin ikinci kıt'ası 9 mısra'dır.

XXXIII. *Hacle*, "1886'da çıktı (*Mektuplar 1*, s. 306)" (s. 185, str. 2 vd.) ifadesi doğru değildir. Müellif, *Hacle*'nin 1886'da basıldığını, *Mektuplar*'ın bizzat işaret ettiği sahifesindeki nota dayanarak vermiştir. I/306'da Hâmid'in 19 Nisan 1302 tarihli bir

³⁰ Metin işaret edildiği gibi düzeltilmiştir (s. 155).

³¹ İşaret edilen beyit metinde bulunmamaktadır (s. 155).

mektubu vardır ki bunda, *Hacle* hakkındaki tenkidlere dair fikirlerine de yer vermiştir. Mektuptaki tarih mâlî olarak kullanılmıştır; Milâdî karşılığı 1885'tir. *Hacle*'nin kapağındaki Hicri 1303 tarihi ise Hicrî'dir ve yine 1885 Milâdî tarihine tekabül eder.³²

XXXIV. Hâmid'in, 18 Eylül 1311 ve 24 Mart 1314 tarihli mektuplarındaki kayıtlara dayanılarak, annesinin 1895-1898 yılları arasında öldüğü neticesine varılmıştır. Bu tarihlerin karşılığı 1894-1897'dir. Hâmid'in annesi, 1897'de ölmüştür.

XXXV. Tez'in 186'ıncı sahifesinde mevcut ve *Hacle*'nin 10'uncu sahifesinden alınan metinde, 1, 2 ve 5'inci mısra'lar yanlış okunmuştur.

XXXVI. Yine 186'ncı sahifede mevcut ve *Hacle*'nin 20'nci sahifesinden alındığı işaret edilen beyit de okunuşça yanlıştır.

XXXVII. "*Hacle*'nin Dili ve İşlenişi" bahsinde (s. 186, B.) "Bu uzun manzume kafiye olarak kelimelerin son heceleri hep ah'lı" denilmekle, eserin bütünü kastedilmektedir; hakikatte ise, bu kafiye, 8 bendden ibaret olan eserin, yalnız birinci bendinde görülmektedir.

XXXVII. *Hacle*'nin 28'inci sahifesinden alındığı işaret olunan beyit, eserin 11. sahifesinde yer alır. (s. 186, B.)³³

XXXVIII. *Hacle* için, "Vezni aruzdur, her bendin kalıbı başkadır." deniliyor (s. 185, str. 3 vd.). Bu eserin 8 bendi de, aruzun aynı kalıbı ile yazılmıştır.

XXXIX. *Kahbe*'nin alındığı kaydedilen 7 mısra'ın, bulunduğu sahifeler, 10, 37, 38 olarak gösterilmiştir (s. 189). İki defa basılmış olan *Kahbe*'nin, bu mısralar hangi tab'ından alındığı da işaret edilmemiştir. Araştırma neticesinde, 1925 tab'ından faydalanıldığını gördük. Tezde birbirinin devamı gibi kaydolunan bu mısra'lardan ilki dışında kalan altısı, 37-38 inci sahifelerde hakikaten vardır; fakat 10'uncu sahifede, "Âhtır âh, silâh-ı zuafa" şeklinde bir mısra'a rastlayamadık.

XL. *Zeyneb*'in 99'uncu sahifesindeki manzumenin şekli "eşleme" yani mesnevi olarak gösterilmiştir (s. 191, mad. 3). Hâlbuki bu dörtlük, a a b a şeklinde kafiyelenmiştir.

XLI. Yine *Zeyneb*'in, 100'üncü sahifesindeki manzume için, "Çaprazca diye adlandırdığım dörtlüklerden kurulmuştur. Her dörtlükte, yalnız ikinci ile dördüncü mısra'lar birbirleriyle kafiyelidirler." denilmiştir (s. 191, mad. 4). Hâlbuki bu manzume bir dörtlükten ibarettir.

XLII. "Bir ziyaretimde Lüsüyen Tarhan Hanım anlatmıştı: Hâmid, *Zeyneb* için daima bir üzüntü duyarmış, onu kimse anlamadı dermiş (207)-s. 193, str. 1 vd.).

207'inci notta (s. 277), Hâmid'in *Mektuplar* adlı eserinin c. II, s. 200 ve 201'inci sahifeleri işaret edilmiştir. *Mektuplar*'ın, müellif tarafından işaret edilen bu sahifelerinde,

³² 1886 tarihi aynen muhafaza edilmiştir (s. 168).

³³ Tansel, bu dipnotunda mükerrer sıralama yapmıştır.

Zeyneb'e dair bir kayıt yoktur; Hâmid, c. II, s. 200 ve 201'deki bu mektuplarını Celâl Nuri'ye hitaben yazmıştır ve *Balâ'dan Bir Ses* adlı manzumesinden bahsetmektedir.

XLIII. *Zeyneb*'ten alınan metnin 3'üncü mısra'ında makdem kelimesi geçiyor (s. 194). Bu kelimenin makdem değil, mukaddem okunması gerekir; aksi takdirde mısra' veznince de bozuk oluyor.³⁴

XLIV. Tez'in 196'ncı sahifesindeki şi'r'in 3 üncü mısra'ında el yazısı ile tashih edilmiş tıfl-ı lebin-hâr terkibi vardır (Doğrusu: Tıfl-ı leben-hâr olacaktır).³⁵

XLV. Tez'in 205'inci sahifesinin 18'inci satırını teşkil eden ve Hâmid'in *İlhan* adlı eserinin 126'ncı sahifesinden alındığı işaret edilen cümleler, o sahifede yoktur.

XLVI. *İlhan*'daki dört beyit süren bir parçanın, ilk beytinin birincisi, son beytinin de ikinci mısra'ı alınarak, Tez'de bir beyit hâlinde yazıldığını görüyoruz (s. 205 vd.); bu beytin ikinci mısra'ındaki perdaz kelimesi, *İlhan*'da pervaz şeklindedir.

XLVII. 206'ncı sahifede, *İlhan*'ın kahramanlarından Emîr Çoban tarafından söylenildiği kaydedilen dört mısra' vardır. *İlhan*'ın, müellif tarafından işaret edilen 12'nci sahifesi açılınca, bu iki beyitten ilkinin Mîr Hasan, ikincisinin de mukarribînden birisi tarafından söylenildiğini görüyoruz.

XLVIII. Liberte'nin, *Türk Yurdu* dergisinde tefrika olduğundan ve bu tefrikanın 10 nüsha devam ettiğinden bahsediliyor (s. 208, str. I-2; s. 277, not 214). Bu eserinin mezkûr mecmuadaki tefrikası, 17 sayı sürmüştür.³⁶

XLIX. *Divaneliklerim*'de 16 manzume var deniliyor (s. 151, son Prg.). Bu eserde 17 manzume vardır; "Robenson" adlı şiir -ki 16'ncıdır- gözden kaçmıştır.³⁷

L. "Kafiyelenmesi bizim şarkı ve terkiib-i bendleri okşuyor" (s. 152, str. 2-3) diye bahsedilen manzumenin, her kıt'asının sonunda aynı beyit tekrarlanmaktadır; bu itibarla, terkiib-i bend'e değil, terci'i-bend'e benzediğini söyleyebiliriz.³⁸

LI. "Her dörtlüğün ilk mısra'ları kendi aralarında" kafiyelidir (s. 152, mad. 4) ifadesi, bahis mevzuu manzume gözönüne alınca, "Her dörtlüğün ilk iki mısra'ı kendi arasında kafiyelidir" denilirse doğrudur.³⁹

LII. *Divaneliklerim*'in 18'inci sahifesindeki manzume için, "İlk üç bendde beşinciler serbesttir" deniliyor (s. 153, mad. 7). Hâlbuki, bu manzumenin ilk üç bendinin son mısra'ları kafiyeli değildir; her üç kıt'a'nın beşinci mısra'ı kafiyeye aynıdır; meseldir o, güzeldir o, mahaldir o redifli kafiyeleri ile biribine bağlanır.

³⁴ Mukaddem yazılmıştır (s. 177).

³⁵ İşaret edildiği gibi düzeltilmiştir (s. 178).

³⁶ Eleştiri düzeltilirken 17 sayı denileceğine 17 sayfa yazılmıştır (s. 262).

³⁷ *Divaneliklerim*'de 17 manzume olduğu düzeltilmiştir (s. 157).

³⁸ Terci'i bent olarak düzeltilmiştir (s. 157).

³⁹ Eleştiri doğrultusunda düzeltilmiştir (s. 158).

LIII. Saint Germain başlıklı manzumenin şekline dair izahat verilirken birinci kıt'asının (a b b a a b c c), ikinci kıt'asının (abbaabcc) şeklinde kafiyelendiği kaydolunuyor (s. 154, mad. 11). Hâlbuki bu şi'rın birinci kıtâsı (a b b aba cc), ikinci kıt'ası ise, (aabab cc) şeklindedir.⁴⁰

LIV. "Beşer mısra'lık bendlerden kurulmuş"tur (s. 224, mad. 7) denilen manzumenin üçüncü kıt'ası dört mısra'dan ibarettir.

LV. "Her bend'in ilk mısra'ı eşleme" (s. 224, mad. 10) ifadesinden bir şey anlaşılıyor; her bendin ilk iki mısra'ı kendi aralarında kafiyelidir denilmediği takdirde, bu şiirin kafiyeleniş tarzı hakkında bir fikir edinilemez.

LVI. Kemal'in bir gazeline yazılan birçok nazirelerden bahsedilerek, 248'inci nota bakılması işaret olunuyor (s. 228, str. 4, vd.). 208'inci nota göre, bu bilgi, *Müntehabat-ı Cedide*'nin 162'nci sahifesinden alınmıştır. Gösterilen yerde, Kemal'in bu şi'rine yazılan nazireler hakkında ne bilgi, ne de metin vardır; Kemal'in bir gazeli vardır ve o da tezde kaydedildiği gibi, kendi gazeline değil, Avni Bey'e yazdığı naziredir (Bu bilgi, *Namık Kemal-Abdülhâk Hâmid* adlı eserden me'haz gösterilmeyerek, alınmıştır: Krş. s. 142)

LVII. *Mektuplar* adlı eserde, Hâmid'a ait olanların 1866-1918 yılları arasında yazıldığı kaydediliyor; bu hüküm, *Mektuplar I/80-81* ve *II/ 224*'deki vesikalara dayanılarak verilmiştir (s. 228, Paragraf, 3).

C. I/ 80'de, Hâmid'in, Bombay'dan gönderdiği; s. 81'de ise 18 Teşrinievvel 1297 tarihli ve Poti'den yolladığı mektupları vardır ki, her ikisi de 1866'dan epeyi sonra yazılmıştır. I/224'de Hâmid'in değil, Süleyman Nazif'in bir yazısı vardır; belki, c. I/224'ün, c. II/224 yerine yazıldığını gözönüne alarak, buraya da baktık ve Hâmid'in 26 Nisan 1332 tarihli bir mektubuna rastladık; ki bu tarihin milâdî karşılığı, 1916 değil, 1914'dür. Bu izahat, *Mektuplar*'da, Hâmid tarafından yazılanların 1866-1916 yılları arasına rastlamadığını gösterir.⁴¹

LVIII. *Abdullah-üs sagir* için "1919'da basıldı" denilmiş, bu tarihin üzerine 1917 yazılmıştır (s. 244, str. 5); Tez'in 246'ncı sahifesinde (str. 7) 1919'da çıktığı kaydediliyor. Bu sebeple, müellifin, eserin basıldığı tarih olarak hangisini kabul ettiği anlaşılammaktadır.⁴²

LIX. Nakmet diye bir kelime geçmektedir (s. 245, str. 16). Bu kelimenin doğrusu nikmet veya nekmet'tir.⁴³

LX. *Abdullah-üs sagir*'deki manzumelerin şekli üzerinde durulurken , eserin hangi sahifelerinde nazım şeklinin değiştiği hakkında verilen bilgi doğru; fakat bu izahlardan

⁴⁰ Eleştiri doğrultusunda düzeltilmiştir (s. 160).

⁴¹ Eleştiriye riayet edilmemiştir (s. 211).

⁴² 1919'da basıldığı yazılmıştır (s. 228).

⁴³ Nakmet olarak yazılmıştır (s. 229).

çıkarılan, “Eseri bitevilikten kurtarmak için, ondan ufak ayrıntılarla dört türlü nazım şeklinin denendiğini görüyoruz” hükmü (s. 244, str. 13 vd.) yanlıştır; eşleme, çaprazlama, çaprazca olmak üzere, üç türlü nazım şekli kullanılmıştır (Müellifi, çaprazlama şeklinin iki def’a kullanılmış olması yanlıtsa gerektir).

LXI. *Abdullah-üs sagir*’in 98’inci sahifesinden alındığı işaret edilen metin (S. 246, str. 20 vd.), eserin o sahifesinde yoktur.

LXII. *İlhan*’dan alınan “Isır köpek, alçak, sakın yılanlarını” mısra’ı (s. 204, str. 16) yanlıştır (Isır Köpek, geber alçak, sakın yılanlarını şeklinde olursa doğrudur).⁴⁴ Elbet o serdârı kılmalı berdâr mısra’ı da vezince bozuktur (s. 205, str. 2); Doğrusu: elbette o serdârı tutup kılmalı berdâr.⁴⁵

LXIII. “*İlhan*’ın kimi yeri hece, kimi yeri aruzdur. Ama, hece ile olanı ancak dört sahife tutar (*İlhan*: 21-24)” deniliyor (s. 204, str. 5-6). *İlhan*’ın işaret edilen bu sahifelerindeki beyitler, aruz vezni ile yazılmıştır.

LXIV. *Yabancı Dostlar* için, “Londra’nın bir parkında aşk, cinsiyet ve ölüm üzerine bir İngiliz kızı ile, bir Türk şairi arasında (*Yaban. Dost*: 8, 24, 25, 30, 37 shf.) geçen manzum bir konuşmadır” (s. 254, Paragraf 4) deniliyor. İşaret edilen sahifelerde bu bahisler üzerinde durulmakla beraber (eser bir bütün olarak ele alınınca) Hâmid’in, bilhassa Türk-İngiliz siyasetine dair fikirlerinden ibaret gibidir.

LXV. *Yabancı Dostlar*’dan bahsedilirken, “Hangi bahirlerden olduklarını bilmediğim altı ayrı kalıp kullanılmış” deniliyor (s. 254, prg. 6).

Hâmid bu eserinde aruzun muhtelif altı kalıbını kullanılmıştır ve bunlar bilinen kalıplardır; fakat o, bunların aruzun hangi bahirden olduğunu araştırmaya lüzum görmediğinden, bu ederi için, önsözünde, “Hangi bahirden olduğunu bilmediğim beş muhtelif vezin vardır der; beş demesinin sebebi, kaydettiği kalıplardan ikinci ile üçüncünün aynı bahirden olduğunu fark etmesindedir. Tez’de ise, Hâmid’in bu cümlesini, müellif kendi ifadesi gibi kaydetmiştir.

LXVI. *İbn Mûsa*’dan alınan bir şi’rin ikinci mısra’ı “Ki bus-i tîğ-i âb-dâre teşneleb-i siyâhiyim”; dördüncü mısra’ı da “Ki zırh-ı şer’i pâkile müsellemin mübahiyim” şeklinde olup, el yazısı ile bu tarzda tashih edilmiştir. Bu mısra’ların aslı “Ki bus-i tîğ-i abdare teşneleb sipahiyim”, “Ki zırh-ı şer’-i pâk ile müsellâhım, mübahiyim” şeklindedir.

LXVII. Bibliyografya kısmındaki 83 No’lu not’un nereye ait olduğu, metin kısmında işaret edilmemiştir (S. 35, 271).

LXVIII. 101’lu, not, “Yukarıdaki yazı, ayrıca:” şeklinde olup, yarıda bırakılmıştır (s. 272).

⁴⁴ Eleştiriye göre düzeltilmiştir (s. 187).

⁴⁵ Eleştiriye göre düzeltilmiştir (s. 188).

LXIX. Not 280’de “Namık Kemal: Hâmid’e mektup, *Nümûne-i Edebiyat-ı Osmanîye*; 1156 sf.” Kaydına rastlayozuz (s. 281). *Nümûne-i Edebiyat-ı Osmanîye*’nin, en çok sahifeyi ihtiva eden ilâveli VI. basımın da bile, sahife adedi 544’tür.

LXX. 238’inci not, “*Servet-i fûnun*, 41 sf.” Kaydından ibarettir. Bu mecmuanın muhtelif yıllara ait muhtelif cildlerinde 41’inci sahifenin mevcudiyeti düşünülünce, bu nottan faydalanmanın imkânsızlığı anlaşılır.

LXXI. Hâmid’in dağınık şiirleri hakkında pek az bilgi verilmiştir (s. 257). Bibliyografya kısmında (s. 294, e.), türlü gazete ve dergilerde kalmış şiirlerinden bir kısmı denilerek, ancak *Hazine-i evrak*, *Karaelmas*, *Türk Yurdu*, *Büyük Doğu*, *Âşîyan Mecmuası* ve *Servet-i Fûnun*’un yalnız bir nüshası ile, *Tanin* gazetesi zikredilmiş, “Hâmid’in türlü gazete ve dergilerde kalmış şiirlerinden birkaçı” başlıklı bu kısımda, *Bedayi-i edebîye*, *Müntehabat-ı cedide* gibi antolojiler, *Hâmid’in Mektupları* vs. eserler de yer almaktadır.

LXXII. Yine bu bölümde “Ankara ve İstanbul kütüphanelerinde bu türlü yayımların kolleksiyonları tam olarak bulunmadığından, burada, ancak görebildiklerimi yazıyorum” deniliyor (s. 294, c.)

İstanbul ve Ankara kütüphanelerinde, Hâmid’in şiirlerini muhtevî gazete ve mecmualardan hemen hepsinin tam kolleksiyonları vardır. (Mes. *Musavver Muhit*, *Yeni Mecmua*, *Türk Yurdu*, *Mecmua-i Ebüzziya*, *Güneş*, *Servet- Fûnun* vs.)Hâmid’in şiirlerinin mühim bir kısmı *Servet-i Fûnun*’da çıkmıştır ve gerek bu mecmuanın, gerek biraz evvel kaydettiklerimin hemen hepsi, Ankara kütüphanelerinde de mevcuttur.

LXXIII. “Kafiyeleri serbest bir kaside” (s. 182, Nu: II) ifadesinden, bir şey anlayamadık.

LXXIV. “Eh, inanalım; değil ki Prof. Ertaylan böyle söylüyor” (s. 182, str. 8) tarzında bir ifadenin, ilmî bir eserde bulunmaması gerektiği düşüncesindeyiz.

LXXV. “Vebâli Şahabeddin Süleyman’ın boynuna, Yakup Kadri de onun için, ‘sesinde bile deha var’ demiş. Ya hem türkçü hem Türkçeci Mehmed Emin Yurdakul’un ‘Onun dehasının önünde hürmetle eğilirim sözüne ne demeli’ (s. 264, str. 2 vd.) ifadesi de, bir evvelki maddede işaret ettiğimiz hususiyeti göstermektedir.

Ankara-29/I/1951

Millî Eğitim Bakanlığı

Tahim ve Terbiye Dairesi Başkanlığı'na

9 Ocak 1951 tarih ve 61 sayılı tebliginiz gereğince, Dr. Ali Gündüz'ün Abdülhak Hâmid Tarhan, Esrleri ve Sanatı adlı eseri tetkik edilmiş ve aşağıdaki neticelere varılmıştır:

Eserde, Hâmid'in Hayatı başlıklı kısım, bilhassa Başbakanlık Devlet Arşivi'nden faydalanılarak verilen bilgi orijinal ve faydalıdır; mahdud olan bu gibi bahisler arasında, Sabr-ü Sebat'taki deyim ve ta'birlerin tesbiti, Zevallî Çocuk'la ilgili Kız'ın mukayesini de sayabiliriz.

Eser bir bütün olarak ele alındığı takdirde, verilen bilgi ile, bu bilginin edinildiği kaynakların, Metinlerin birbirini tutmaması karakterini göstermektedir (Eski rapor, mad., II, v, VIII, XII, XVII, XIX, XXIV a-b, XXVII, XXIX, XXXII, XXXIII, XXXVII, XXXVIII, XL, XLII, XLIII, XLV, XLVII, LI, LIII, LXI, LXIII, LXIX).

Hâmid'in eserlerinin ve bunlara bizzat yazdığı mukaddime ve lâhikaların, yeter derecede tetkik edilmediği görülmüyor (Rapor, mad., IV, XLIV, XLV, LXXI); ba'zı mütereddit ifadelerin mevcudiyeti de, bunun neticesidir (Rapor, mad., XV, LVIII v.s.)

Bunlar dışında, eserde, yanlış okunan metinlere (Mad., III, XXV, XXVI, XXVIII, XXX, XXXV, XLII, XLIV, LX, LXII, LXVI), ifade itinasızlıklarına ve bu yüzden düğüle bilgi hatalarına (Mad., VI, IX, LI, LV, LX, LXXIII-v), isabetsiz hükümlere (Mad., X, XX, XXXIV, LVII,), tenakuzlara (Mad., XIV, XXII, XXXI) ve ilmi metodlara aykırı kısımlara (XVIII, XIX, XXI, XLVI, LVI, LXX, LXXII) da rastlanılmaktadır.

Eserin, Kültür Bakanlığı tarafından satın alınıp alınmaması hususunda, yukarıda temas ettiğimiz ve benzeri mes'eleleri tevsik eden raporun, bir fikir verebilecek mahiyette olduğuna bildirir, bu vesile ile de saygılarımızın kabûlünü rica ederim.

Fevziye Abdullah

Eserde 211'inci sahife
feyzi sniteakip 222'nci
sahife
226'dan sonra, 217'nci
sahife gelmektedir.

3 minika

61 ✓

9 Ocak 1951

Fevziye Abdullah Tansel
Atatürk Lisesi Edebiyat Öğretmeni
Ankara

Dr. Ali Gündüz'ün hazırladığı "Abdülhak Hâmit Tarhan,
Hayatı, Eserleri ve Sanatı" adlı eserin tetkikiyle Bakanlıkça sa-
tın alınarak bastırılacak nitelikte olup olmadığının bildirilmesi-
ni, eser nüshesinin de geri gönderilmesini rica ederim.

M. Eğitim Bakanı
K. Yarıkoçlu

Ek:1

V. A. B. C. G. 28/XII/1950

49/
A/1951

ÖRNEK

Ankara /19/XII/1950

Millî Eğitim Bakanlığı Sayın Katına

Büyük eserlerle hazırlanmış olduğum (Abdülhak Hâmit
Hayatı, eserleri ve sanatı) adlı eserimin iki yazmasını bu
dilekçeyle birlikte sunuyorum.
İncelenerek, bekenildiği takdirde, telif hakkı karşı-
lığında, satın alınıp Bakanlık yayınları arasında bastırılması-
na üstün saygılarımla dilerim.

Dr. Ali Gündüz
Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi
Tanzimat Edebiyatı Asistanı

pul
imza

Asil
M. Eğitim Bakanlığı

